

Po brutalismu je na řadě funkcionalismus?

Chystaná přestavba budovy Všeobecného penzijního ústavu v Praze a „původní myšlenka“ jejích autorů

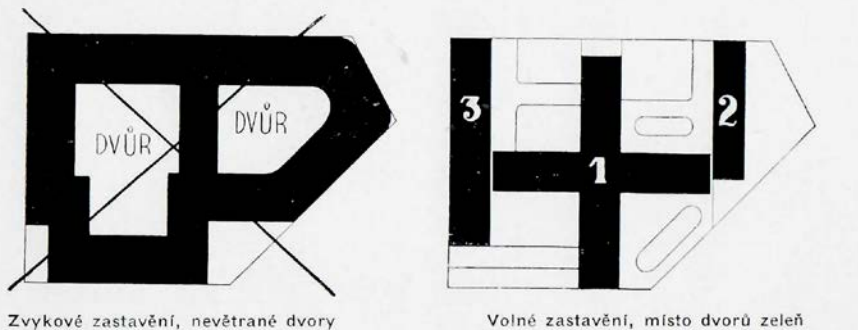
— Rostislav ŠVÁCHA

Československo se kdysi mohlo pyšnit dobrou péčí o památkový fond moderní architektury. Jde-li o hodnotné stavby meziválečného funkcionalismu, první z nich získaly status památek už na počátku šedesátých let 20. století, což v té době nebylo běžné ani v zemích západní Evropy. Už tehdy se dočkala státní ochrany

budova bývalého Všeobecného penzijního ústavu na pražském Žižkově, dílo architektů Josefa Havlíčka a Karla Honzíka z let 1932–1934. V Praze, v Brně a na dalších místech poté proces zpamátňování moderní architektury pokračoval a po roce 1989 se začal rozšiřovat i na stavby poválečné, z let padesátých a dalších. Jak totiž tyto stavby stárly, dokázali jsme už mezi nimi rozlišovat, které z nich stojí za zachování a které ne.

Budova Všeobecného penzijního ústavu v Praze z let 1932–1934 od Josefa Havlíčka a Karla Honzíka, pohled z dnešního náměstí Winstona Churchilla, fotografie z roku 1936.

Protiklad uzavřené blokové a volné křížové půdorysné dispozice v knižní prezentaci projektu Josefa Havlíčka a Karla Honzíka z roku 1931

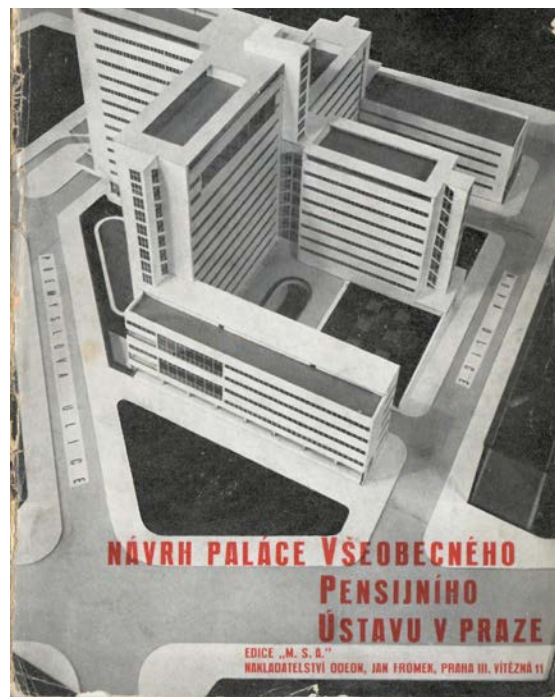
Památkou se tak stala například televizní věž na Ještědu od Karla Hubáčka, budova bývalého Federálního shromáždění v Praze od týmu Karla Pragera nebo dům ČKD/New Yorker na pražském Můstku od Jana a Aleny Šrámkových. Po roce 2000 však ochrana novější české architektury zeslábla. Přibývalo naopak případů, kdy se vzdor velkému úsilí profesionálních památkářů i laických obránců památek nepodařilo u mnoha cenných staveb dosáhnout jejich ochrany a tyto stavby pak podlely demolici, jak se to stalo například libereckému obchodnímu centru Ještěd nebo pražskému Transgasu. Povýtce šlo o budovy poválečné, brutalistické i jiné, zatímco o předních příkladech meziválečného funkcionalismu jsme se domnívali, že už je jejich hodnota všeobecně uznaná a že jim proto nic špatného nehrozí. Události kolem připravované přestavby Všeobecného penzijního ústavu však dokládají, že ani ty nejlepší funkcionalistické stavby nemají vyhráno.

O budově žižkovského penzijního ústavu lze bez nadsázky mluvit jako o nejvýznamnější památce pražské funkcionalistické architektury. Už proto bychom se k ní měli chovat co nejpietněji. Její autoři Havlíček a Honzík ji začali v roce 1929 navrhovat ještě jako členové avantgardní skupiny Devětsil. Jejich projekt pak prošel mnoha variantami, ve kterých se měnila konstrukce budovy, její silueta i výška jejích křídel – někdy na pokyn stavebních úřadů, jindy na přání zadavatele nebo z vůle samotných autorů. Na čem však architekti trvali, to spočívalo v bílém keramickém obkladu budovy, a hlavně v tom, že ji nepojmou jako tradiční uzavřený blok, nýbrž že jí dají otevřenou dispozici na půdorysu kříže. Kanceláře, které vyplnily téměř celý objem stavby, mohly díky křížovému půdorysu získat přirozené osvětlení a doprostřed kříže se tak mohla vložit hlavní schodiště a výtahy, jaké tato nejvyšší budova meziválečného Československa samozřejmě potřebovala.

»» Obálka knihy *Návrh paláce Všeobecného penzijního ústavu v Praze (1930)* s původní pětipodlažní variantou bočních křídel

Racionalitu a ekonomičnost takového řešení uznávali i vedoucí činitelé Všeobecného penzijního ústavu, kteří byli mnohem starší než oba architekti a s funkcionalistickým stylem Havlíčkova a Honzíkova návrhu příliš nesympatizovali. Evropské i světové stoupence moderní architektury naopak hotová stavba nadchla. Kromě mnoha jiných ocenil její zářící bílý hranol v revui *The Concrete Way* z roku 1935 vlivný anglický kritik Philip Morton Shand, který dále o penzijním ústavu napsal, že je to *nejen nejpozoruhodnější příklad Nové architektury, ale také nepopiratelně nejvzroznější velká úřední budova, jaká byla z betonu dosud postavena*. Se stejným entuziasmem komentovaly její fotografie a plány další odborné časopisy v Británii, Spojených státech, Francii, Itálii, Německu, Nizozemí, Maďarsku, Alžírsku nebo Argentíně. Žádná jiná česká stavba z celého 20. století se nedočkala takového mezinárodního ohlasu. A o tom, že její sláva žije dál, svědčí fakt, že ji do itinerářů svých návštěv Prahy zařadili dva nejvýznamnější historici světové moderní architektury, Kenneth Frampton v roce 1995 a Jean-Louis Cohen v roce 2022.

Po likvidaci Všeobecného penzijního ústavu se v budově usídlila Ústřední rada odborů a po roce 1989 pak centrály odborových svazů. O její údržbu se tito vlastníci nijak zvláště nestarali, ale ponechali v ní kancelářský provoz a díky tomu se její prostory zachovaly v pozoruhodně autentickém stavu. To se však změnilo, když od odborů koupila stavbu firma SIKO

a přejmenovala ji na Radost. Záměrem nového majitele je přeměnit kanceláře na byty a vložit do její spodní části obchodní centrum, jehož vstupní pavilon zaplní otevřený prostor mezi středním a nižším levým křídlem při pohledu od náměstí Winstona Churchilla. Navíc se mají o dvě patra zvýšit obě nižší křídla na levé i pravé straně základního půdorysného kříže. Že tak nový vstupní pavilon u budovy ucpe její původní otevřenou dispozici, na níž Havlíček a Honzík tolik lpěli, a že se nástavbou obou bočních křídel u stavby změní kompozice jejích objemů, na které si autoři penzijního ústavu zakládali ve stejné míře jako na volném půdorysu, to se zdá být mimo veškerou pochybnost. Měly to proto být památkové ústavy a úřady, popřípadě Ministerstvo kultury, kdo novému majiteli vysvětlí, že u natolik vzácné památky nemá ve svých záměrech zacházet tak daleko. Pražské pracoviště Národního památkového ústavu se uvedeným úpravám opravdu postavilo na odpor. Pravomocí rozhodnout však disponuje magistrátní oddělení památkové péče a tento úřad přestavbu Havlíčkova a Honzíkova díla v říjnu 2021 kupodivu odsouhlasil. O neblahé vyvrcholení těchto událostí se postaralo Ministerstvo kultury, když po žádosti Národního památkového ústavu o prověření magistrátního rozhodnutí a po protestech občanské veřejnosti konstatovalo, že magistrát rozhodl o přestavbě správně a že jeho verdikt platí.

Magistrátní rozhodnutí o přípustnosti přestavby penzijního ústavu jsem četl. Získal jsem z něj dojem, že spíše než na ochraně památky záleží magistrátnímu odboru na ochraně vlastnických záměrů. Svědčí o tom mnoho výroků ve více než šedesátistránkovém dokumentu. Zaměřím se tu však jen na jeden z nich, který otevírá obecnější problém ochrany architektonických památek. Týká se vlastnickova plánu zvýšit obě nízká krajní křídla o dvě patra. Magistrát poukazuje na fakt, že jak na prvním projektu budovy z roku 1929, tak ještě i na jedné variantě návrhu z roku 1931 chtěli Havlíček a Honzík postavit obě tato křídla o dvě patra vyšší a snížili je na dnešní úroveň až na podnět tehdejší Státní regulační komise. Když je tedy opět zvýšíme – tvrdí magistrát –, dáme tak budově takovou podobu, o níž stáli sami architekti, než je regulační komise donutila udělat to jinak.

Čistá „původní myšlenka“ si tedy podle magistrátu zaslouží větší péči než její uskutečněný výsledek, domněle znečištěný úřední zvůli. Na první pohled vypadá tento argument rozumně. Kdo se však nad ním zamyslí hlouběji, dospěje nejspíš k závěru, že

seriózní péči o památky moderní architektury na něm nelze stavět. Ukáže se totiž, že tato „původní myšlenka“ je ve skutečnosti pouhou chimérou, kterou magistrátní odbor památkové péče vymyslel, aby úslužně vyšel vstříc záměrům stavebníka. V souboru meziválečných staveb, které dnes chráníme jako památky, se totiž najde jen málo takových, v nichž by se jejich autorům podařilo uskutečnit „původní myšlenku“ v její čisté podobě. V realitě tehdejší stavební praxe se záměr architekta vždy musel vyrovnávat s mnoha limity, ke kterým patřila přání stavebníka, regulační, hygienické nebo požární předpisy

Jakub Potůček, leták
Z přestavby našeho
mrakodrapu RADOST
nemáme, 2020

Literatura

J. Bakoš, *Intelektuál & památka*, Bratislava 2004; J. Havlíček, *Návrhy a stavby*, Praha 1964; J. Havlíček - K. Honzík, *Stavby a plány: MSA 3*, Praha 1931; K. Honzík, *Ze života avantgardy*, Praha 1963; R. Švácha, „Od Máje k penzijnímu ústavu“, *Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu* 51 (XXII), 2021, č. 3, s. 6-14

a samozřejmě také nároky stavebních a regulačních úřadů. Projekty architektů se proto také často měnily a procházely různými variantními fázemi, jak to platí i pro Havlíčkovo a Honzíkovo projektování penzijního ústavu mezi léty 1929-1932. Sami autoři pak o redukci velikosti bočních křídel v knize *Stavby a plány* z roku 1931 napsali, že *volnost zastavění byla tím správně zvýšena oproti příliš exploitační tendenci prvního projektu*.

Analogickými změnami mimochodem prošel také projekt slavné Müllerovy vily ve Střešovicích, kterou architekti Adolf Loos a Karel Lhota navrhli v roce 1928 o patro vyšší a teprve na příkaz stavebního úřadu ji snížili do dnešní podoby. Co tedy u Müllerovy vily má být předmětem její ochrany: „původní myšlenka“ z roku 1928, anebo její konečný stav? A co by tedy památková péče měla chránit u budovy Všeobecného penzijního ústavu: opuštěné fáze projektu z let 1929 a 1931, anebo jeho o něco mladší a stavebně provedenou variantu?

Problém rozporu mezi výslednou podobou památky a jejími předchozími fázemi už seriózní památková péče ve svých dějinách řešila a zná dnes na ni odpověď. Nikoliv „původní myšlenka“, nýbrž výsledný stav je pro ni rozhodující. Seriózní památkáře k takovému postoji dovedly problematické zkušenosti z 19. století, z éry takzvaného puristického restaurování starých staveb. Vůdce tohoto restaurátorského

hnutí, francouzský architekt Viollet-le-Duc, i jeho početní stoupenci v celé Evropě včetně našeho Josefa Mocker ový návrat k „původní myšlence“ stavitele středověkých katedrál i jiných památek opravdu hlásali a řídili se jí i ve své bohaté restaurační praxi. John Ruskin v Anglii, Georg Dehio v Německu, Alois Riegl v Rakousku nebo Zdeněk Wirth v Čechách však proti tomu správně namítali, že Viollet-le-Ducova metoda ve skutečnosti na památce zničí téměř vše, co je na ní autentické.

Díky této kritice se památkáři po roce 1900 vydali jinou cestou, pro niž je při hodnocení památky směrodatná její konečná fáze. Jak je tedy zřejmé, magistrátní odbor památkové péče se při své preferenci „původní myšlenky“ architektů Havlíčka a Honzíka rozhodl oprášit sto padesát let starou a dávno překonanou metodiku. Vyhlásil to dokonce jako doktrínu: *vždyť už několikrát předtím schválil imitativní nástavby objektů dle doložené archivní dokumentace, která nebyla v době svého vzniku realizována*, píše se v jeho stanovisku z října 2021. Když však Národní památkový ústav upozornil na tento opravdu diletantský lapsus Ministerstvo kultury, ministerští úředníci jeho námitku ignorovali. I oni tak upřednostnili zájem vlastníka před památkovou ochranou. Plyne z toho, že nejen brutalistické, ale i funkcionalistické památky moderní architektury, a to včetně staveb světového významu, nečeká v Praze nic dobrého. ■

Budova Všeobecného penzijního ústavu v Praze fotografovaná z dnešní Seifertovy ulice na dobové pohlednici